

БӨЛІМ: ҚАЗАҚ ТІЛІ

Қазақ тілін өмірмен байланыстыра оқыту

ЖАРИЯЛАНДЫ 22.01.2026	ТІРЕК СӨЗДЕР bilimger, жағдаяттық тапсырма, жобалық жұмыс, коммуникативтік құзырет, критериалды бағалау, өмірмен байланыстыра оқыту, рефлексия, тілдік дағдылар, функционалдық сауаттылық	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/186805/
--------------------------	---	--

Асқар Гүлназ Болатқызы*“Elite school” жекеменшік мектебі**Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі***Аннотация**

Мақалада қазақ тілін өмірлік жағдаяттармен ұштастыра оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері қарастырылады. Өмірмен байланыстыра оқыту тілдік білімді «ереже жаттау» деңгейінен шығарып, оны шынайы қарым-қатынас, әлеуметтік тәжірибе, тұлғалық қажеттілік және мәдени орта контексінде қолдана білуге бағыттайды. Осы тұрғыдан алғанда сабақ мазмұны оқушының күнделікті әрекетімен, ақпараттық кеңістікпен, жергілікті қауым өмірімен, ұлттық-мәдени құндылықтармен табиғи кіріктірілгенде ғана тілдің қызметі айқындалып, оқу уәжі күшейеді. Мақалада оқу мазмұнын контекстілеу, сыныптағы коммуникативтік ортаны шынайыландыру, әлеуметтік-практикалық тапсырмаларды жүйелеу және бағалауды өмірлік дағдыға бағдарлау мәселелері төрт бағыт бойынша талданады.

Кілт сөздер

өмірмен байланыстыра оқыту, функционалдық сауаттылық, коммуникативтік құзырет, тілдік дағдылар, жағдаяттық тапсырма, жобалық жұмыс, критериалды бағалау, рефлексия.

Кіріспе

Қазақ тілін оқытудағы өзекті талаптың бірі – оқушының тілдік білімін өмірде қолдана алуын қамтамасыз ету, өйткені тіл тек пәндік мазмұн емес, әлеуметтік әрекетті ұйымдастыратын құрал әрі тұлғаның мәдени-танымдық кеңістігін қалыптастыратын

құндылық. Мектеп тәжірибесінде кейде грамматикалық ұғымдар мен мәтін талдауы оқушының күнделікті қарым-қатынасына «көпір» бола алмай, тілдік әрекет жасанды сипатта қалып қояды; мұндай жағдайда оқушы тілдің қажеттілігін сезінбей, білімді тек бақылау үшін меңгеруге ұмтылады. Өмірмен байланыстыра оқыту осы алшақтықты қысқартып, оқу материалын өмірлік міндеттерге қызмет ететін жүйе ретінде қайта құруды көздейді. Бұл тәсілде мәтін – тек оқу бірлігі емес, қоғамдағы ақпарат алмасудың, пікір білдірудің, дәлелдеудің, келісудің және жауапкершілікпен шешім қабылдаудың үлгісі ретінде қарастырылады; ал тілдік бірліктер нақты жағдаяттың талабына сай таңдалып, оқушының тәжірибесіне сүйеніп игеріледі.

Оқу мазмұнын өмірлік контекст арқылы ұйымдастыру

Қазақ тілін өмірмен байланыстыра оқытудың бастапқы шарты – оқу мазмұнын «тақырып-қызмет-жағдаят» байланысында құрастыру, яғни грамматикалық ереже мен лексикалық қорды оқушы орындайтын нақты коммуникативтік міндеттерге (ақпарат сұрау, түсіндіру, келіссөз жүргізу, пікір қорғау, ресми өтініш жазу, қоғамдық ортада өзін таныстыру) қызмет ететін құрал ретінде ұсыну. Мұндай құрылымда тілдік мақсат мәтін тақырыбымен ғана шектелмей, өмірлік мәселені шешудің тілдік сценарийіне айналады: оқушы мәтінді оқып қана қоймай, сол мәтін типіне ұқсас шынайы өнім жасайды, тыңдалым арқылы ақпаратты іріктейді, айтылымда дәлелді пікір айтады, жазылымда адресатқа бағытталған хабар құрастырады. Тілдік материалды контекстілеу барысында жергілікті ортаға тән әлеуметтік-мәдени мазмұнды (қоғамдық орын ережесі, қызмет көрсету мәдениеті, ұлттық дәстүрдің қазіргі өмірдегі көрінісі, аймақтық топонимдер мен кәсіп түрлері, медиамәтіндердің тілдік ерекшелігі) енгізу оқушы үшін тілдің тірі екенін дәлелдейді және «менің өміріме қатысы бар» деген ішкі уәжді қалыптастырады. Нәтижесінде грамматика оқшау құрылым емес, мағына құраудың, ойды нақтылаудың, сөйлеу әдебін сақтаудың тетігі ретінде түсіндіріліп, оқушы тілдік норманы қолдану арқылы әлеуметтік жауапкершілікті де меңгереді.

Сыныптағы коммуникативтік ортаны шынайыландыру және тілдік тәжірибе кеңістігін кеңейту

Өмірмен байланысты оқыту тек «өмірлік тақырыптағы мәтін берумен» шектелмейді, ол сабақтағы қарым-қатынас моделін шынайы коммуникацияға жақындатуды талап етеді, өйткені тіл әрекет үстінде дамиды және сөйлеу тәжірибесі жеткіліксіз болса, теориялық білім белсенді дағдыға айналмайды. Сыныпта оқушының сөзін «дұрыс/бұрыс» деп үзе беретін бақылаушы позициядан гөрі, мұғалімнің фасилитаторлық рөлі күшейіп, оқушының ойын анық айтуына, қарсы пікірді мәдени түрде тыңдауына, дәлел келтіруіне, сұрақ қою арқылы әңгімені дамытуына мүмкіндік беріледі. Коммуникативтік орта құруда диалогтік оқыту, пікірталас, рөлдік жағдаят, интервью, подкаст-әңгіме, қоғамдық тыңдау форматы сияқты жанрлар табиғи қолданылады, алайда олардың әрқайсысы нақты тілдік мақсатпен байланыстырылып, сөйлесім әрекетінің этикалық нормаларын

сақтауға бағдарланады. Оқушы үшін тілдік тәжірибе кеңістігі тек сыныппен шектелмей, мектептің ақпараттық кеңістігіне (жарнама мәтіні, хабарландыру, мектеп радиосы, әлеуметтік желідегі ресми пост), отбасы және қауым ортасына (үлкендермен сұхбат, жергілікті тарихи орын туралы ақпарат жинау, қоғамдық қызмет көрсету мәтіндерін талдау) ұласқанда, қазақ тілінің қоғамдық беделі мен қолданым өрісі нақты сезіледі. Бұл үдеріс оқушының ауызша сөйлеу сенімділігін арттырып қана қоймай, тілдік тұлға ретінде өзін танытуына, мәдени кодты түсінуіне, өз ойын қоғамдық кеңістікте жауапкершілікпен жеткізуіне жағдай жасайды.

Әлеуметтік-практикалық және жобалық тапсырмалар арқылы білімді әрекетке айналдыру

Өмірмен байланыстыра оқытуда тапсырма «жаттығу» деңгейінен «әлеуметтік әрекет» деңгейіне көтеріледі, яғни оқушының жұмысы нақты аудиторияға, нақты нәтижеге және өлшенетін өнімге бағытталады; осы тәсіл оқушыға тіл үйренудің түпкі мағынасын – қоғамда тиімді әрекет ету қабілетін – ұғындырады. Әлеуметтік-практикалық тапсырмаларға күнделікті мәтіндерді функционалдық талдау және қайта құрастыру (қызмет көрсету хабарламасын түсінікті ету, ереже мәтінін инфографикаға айналдыру, пікір қалдыру мәдениетін сақтау, шағым/ұсыныс хат үлгісін жазу, нұсқаулық құрастыру) сияқты әрекеттер жатады, мұнда тілдік нормамен қатар прагматикалық мақсат пен адресат факторы үнемі ескеріледі. Жобалық жұмыстарда оқушы дерек жинайды, сұхбат алады, ақпаратты салыстырады, қорытынды шығарады, сөйлеу өнімін ұсынады және рефлексия жасайды; бұл процесс оқылымның «ақпарат табу» деңгейінен «ақпаратты бағалау, интерпретациялау және қолдану» деңгейіне өтуіне ықпал етеді. Мұндай тапсырмалар қазақ тілі мен әдебиетін бір арнаға тоғыстырып, көркем мәтіндегі идеяны қазіргі өмірдегі құндылықтық таңдаумен байланыстыруға мүмкіндік береді, өйткені әдеби кейіпкер әрекетін талдау – азаматтық ұстанымды қалыптастыратын қуатты құрал. Нәтижесінде оқушы тілдік білімін өмірлік шешім қабылдауға, мәдени диалог жүргізуге, қоғамдағы әртүрлі көзқарасты сыйлауға және өз пікірін дәлелді қорғауға жұмсай бастайды.

Бағалау жүйесін өмірлік дағдыға бағдарлау және кері байланыс мәдениетін қалыптастыру

Өмірмен байланыстыра оқытудың тиімділігі бағалау жүйесімен тікелей айқындалады, өйткені оқушы көбіне бағаланатын нәрсеге күш салады; сондықтан бағалау тек қателерді тіркеу құралы емес, өмірлік тілдік дағдының өсу траекториясын көрсететін дамытушы тетік болуы қажет. Критериалды бағалау ұстанымында оқушының нәтижесі «ережені білуімен» ғана емес, оны коммуникацияда орынды қолдануымен, мәтіннің мақсатына сай құрылым құра алуымен, дәлел мен мысалды қисынды байланыстыруымен, стильдік сәйкестікті сақтауымен, адресатқа әсер ету тәсілдерін таңдай білуімен өлшенгенде, тілдің өмірлік қызметі бағалаудың өзіне енеді. Мұғалім кері

байланысты «түзету парағы» түрінде ғана емес, оқушыға келесі қадамды дәл көрсететін аналитикалық пікір ретінде ұсынғанда, оқушы өзін-өзі бағалау мен өзара бағалауды мәдени түрде жүргізуге үйренеді, ал бұл дағдылар қоғамдық ортада коммуникация сапасын арттыратын әмбебап құзыреттерге жатады. Сонымен қатар портфолио, сөйлеу өнімдерінің жинағы, мәтіннің бірнеше нұсқасын жетілдіру, рефлексиялық күнделік сияқты тәсілдер оқушының тілдік даму тарихын айқын көрсетіп, оқу үдерісін «бір реттік жауаптан» «ұзақ мерзімді қалыптасуға» бұрады. Осылайша бағалау оқушыны қорқытуға емес, тілдік тәуекелге баруға, пікір айтуға, қателіктен үйренуге ынталандырып, өмірде қажет болатын коммуникациялық төзімділік пен жауапкершілікті орнықтырады.

Қорытынды

Қазақ тілін өмірмен байланыстыра оқыту – мазмұн, әдіс және бағалау тұтастығын талап ететін жүйелі педагогикалық ұстаным, өйткені тілдің табиғаты әрекетпен өлшенеді және қоғамдық тәжірибеде іске асады. Бұл бағытта оқу мазмұны өмірлік жағдаятпен ұштасып, сыныптағы коммуникация шынайыланып, әлеуметтік-практикалық тапсырмалар арқылы білім әрекетке айналып, бағалау өмірлік дағдыны дамытуға қызмет еткенде ғана оқушының функционалдық сауаттылығы тұрақты қалыптасады. Нәтижесінде қазақ тілі сабағы оқушының күнделікті өмірін түсіндіретін, мәдениетпен табыстыратын, қоғамдық кеңістікте өз орнын табуға көмектесетін пәндік алаңға айналып, тілдік тұлғаның қалыптасуына нақты ықпал етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы №348 бұйрығы. Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031>
2. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. Үлгілік оқу бағдарламалары (ресми бет). <https://uba.edu.kz/metodology/4>
3. Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА. Білім мазмұнын жаңарту аясында «Қазақ тілі» пәнін оқыту бойынша әдістемелік ұсынымдар (5–9 сыныптар), PDF. <https://uba.edu.kz/storage/app/media/Metod%20usynymdama/2019/mazmnyn-zhaartu-ayasynda-aza-tili-pnin-t1-oytu-boyynsha-distemelik-synymdar-5-9-synyptar.pdf>
4. Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА. Орта білім беру ұйымдарында «Қазақ тілі» және «Қазақ әдебиеті» пәндерін оқытудың тұжырымдамалы негіздері, PDF. <https://uba.edu.kz/storage/app/media/2022%20%D0%9E%D2%9B%D1%83-%D3%99%D0%B4%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BA%20%D2%B1%D1%81%D1%8B%D0%BD%D1%8B%D0%BC%D0%B4%D0%B0%D1%80/%D0%98%D0%A1%D0%A1%D0%9E/6-orta-bilim-beru-yyymdarynda-aza-tili->

zhne-aza-debieti-pnderin-oytudy-tzhyrymdamaly-negizderi.pdf

5. Оразбаева Ф.Ш., Рахметова Р.С. Қазақ тілін оқыту әдістемесі: оқу құралы (KazNEB каталог жазбасы).
<https://kazneb.kz/kk/catalogue/view/1108535>
6. Қадашева Қ. Қазақ тілін туыс тіл ретінде оқыту әдістемесі (KazNEB каталог жазбасы).
<https://kazneb.kz/kk/catalogue/view/1157471>
7. «Тілдерді оқыту» журналы. №3(1), PDF (өмірмен байланысты тапсырмаларға қатысты материалдар жинағы).
<https://til-aktobe.kz/wp-content/uploads/2024/09/Jurnal-3-1.pdf>
8. Richards, J. C. *Communicative Language Teaching Today* (Cambridge University Press), PDF.
https://www.cambridge.org/elt/passages2e/teacher/downloads/articles/Richards_Communicative_Language_Teaching_Today.pdf

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.